

МЕТАФОРАТА И МЕТОНИМИЈАТА ВО ПОЕЗИЈАТА НА АЦО ШОПОВ

Марија Иванова

Магистер на филолошки науки, ООУ „Димитар Влахов“ – Штип,
Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет
marija.ivanova@ugd.edu.mk

Апстракт: Во овој труд, предмет на интерес се стилските изразни средства во поезијата на Ацо Шопов. Се става посебен акцент на најглавните, најчестите стилски фигури карактеристични и сеприсутни во авторовата поезија, метафората и метонимијата, кои како семантички стилски фигури – тропи се особено присутни во поетовата лирика. Низ метафоричните конотации, метонимиските асоцијации и богатата лирска обоеност, поетот дал длабок емотивен набој на својата интимна исповест, но и стремеж за универзалност со космополитски изохипси во биднината и небиднината.

Клучни зборови: *метафора, метонимија, биднина, небиднина, универзалност.*

Вовед

Литературата е уметност која човекот ја создава од јазикот како „материјал“ на литературните дела. Јазикот во литературата не се користи во вообичаената смисла, како средство за општење. Целта на јазикот во литературата е да се направи уметничко дело, убавина. Затоа се вели дека во литературата, јазикот нема комуникациска функција, туку има естетска функција, односно поетска, која е во преден план токму тука – во литературата. Разликата меѓу комуникативната и поетската функција на јазикот се состои во тоа што комуникативната функција се добива на прашањето: Што кажува јазикот?, наспроти естетската функција, која одговора на прашањето: Како кажува јазикот? Убавината на поетскиот јазик се постигнува со различни интервенции врз него. Поетот, познавајќи го јазикот, умее најдобро да го „искористи“ во искажувањето на својата мисла, умее да експериментира и да истражува во јазикот, умее да си игра со него. Употребувајќи одбрани зборови и изрази, поетот, на мислата ѝ дава разни форми. Така настануваат изразните средства кои имаат преносно значење што е од посебна важност за јазикот и литературата. На тој начин, во поетскиот јазик, на сите рамништа (фонологија, морфологија, синтакса, семантика, лексика) се јавуваат определени форми кои ги нарекуваме стилски фигури (стилски изразни средства).

Во овој труд, предмет на интерес се токму стилските изразни средства и тоа во поезијата на Ацо Шопов, со посебен осврт на метонимијата и метафората, кои како семантички стилски фигури – тропи се особено присутни во поетовата лирика. Низ метафорични конотации, метонимиски асоцијации и богата лирска обоеност, поетот дал длабок емотивен набој на својата интимна исповест, но и стремеж за универзалност со космополитски изохипси во биднината и небиднината.

Метафората и метонимијата како семантички стилски фигури (тропи)

Метафората (грчки збор – *metaphora* = пренесување) е стилска фигура која се базира на споредување на предметите, појавите, поимите кои имаат слични особини, ставајќи ги во необичен склоп. Метафората е скратена компарација (се изоставува зборчето-врска КАКО, КАК', КО'), односно не се кажува што со што се споредува, туку се искажува вториот член на споредбата: А е Б. Поимот А се поистоветува со поимот Б, секако по некоја нивна заедничка особина. Метафората е споредбен израз што се употребува во преносна смисла врз основа на сличности помеѓу предметите или појавите. Пренесувањето може да биде од конкретни предмети на апстрактни поими или живи суштества и обратно, може и од живи суштества на конкретни предмети или апстрактни поими. Меѓутоа, во најновата современа поезија, метафората ја надраснала својата класична дефиниција, бидејќи таа веќе не е само стилска фигура што служи за некакво пренесување или замена, туку се претвора во содржина, претворање на мислите во слики, т.е. посредно изразување на мислите со помош на својствата на другите поими. Метонимијата (грчки збор – *metonymia* = замена на името) е стилско изразно средство со преносно значење на зборовите, односно еден збор или поим се заменува со друг збор или поим, кој со претходниот е во некоја вистинска, логична врска. Со употребата на метонимијата, јазикот оживува, се освежува, станува посилен и во мисловен поглед – побогат. Најприсутна е во пословиците, како и во делови од песни, слични на изреки или поговорки. Тесна е врската меѓу метафората и метонимијата, па честопати се испреплетуваат, поистоветуваат, иако во поетскиот опус на нашиот современик, поетот на небиднината, гледачот во пепелта – Ацо Шопов, заземаат централно место.

Метафората и метонимијата во поезијата на Ацо Шопов

Уште на самиот почеток, во првата поетова стихозбирка „Песни“ (1944 г.) која е целата под знакот на крилатицата: Поету, го знаеш ли својот долг?, карактеристична за слободарскиот и егзистенцијалниот романтизам на поетите на малите народи, во самото ткиво на поетските слики е проткаена атмосферата на лед и ужас, а стиховите мирисаат на барут и крв, ќе забележи

Клетников. Звуковниот интензитет на песните е во склад со татнежот на времето, со големиот оган на борбата во која стравот и ужасот ги придружува идеалот – слободата. Нагласувањето на тој идеал што зема општа насока, на еден парадоксален, но евидентен начин го екстернализира патетично подвлеченото поетово Јас. Песната постанува рапсодиска. Таа е мозаична композиција од борбени лирски екскламации, коишто од слика во слика добиваат созвучје на монументален епски миг, опејувајќи ја судбината на еден вековно поробен народ во предвечерието на слободата. Метафоричноста и метонимскиот изразен облик не е толку воочлив во втората стихозбирка „На Грамос“ (1950 г.), каде поетот пее за трагичната судбина на Егејска Македонија, наспроти обилното присуство на останати стилски изразни средства. Сепак, една песна уште тогаш го претскажа раскошниот талент на Ацо Шопов, песната „Очи“, антологиска по својата вредност („Со наши раце“, 1950 г.), композирана со складни поетски слики, силни метафори со благи нијанси меѓу химничното и елегичното, преку евокација за смртта на саканата другарка и соборец Вера Јоциќ, низ етички патос величејќи го жртвувањето на јунакот за светлата утрешнина на времето и народот (Клетников, 1981: 8).

По темите на борбата и колективниот занес, следува поетовиот период на интимизмот. Според Митрев, преминување, наеднаш, кон придушени исповедни тонови на своите душевни настроенија и реминисценции („Стихови за маката и радоста“, 1952 г., „Слеј се со тишината“, 1955 г., „Ветрот носи убаво време“, 1957 г.), полека и сигурно, Ацо Шопов доживува јазична транспозиција во својот поетски израз, одлепувајќи се од примамливата зависност на лесната асоцијативност кон императивен метафоричен и метонимски поетски здив:

„Ако носиш нешто неизречено,
 Нешто што те притиска и пече,
 Закопај го во длабока тишина,
 Тишината сама ќе го рече.“

(„Во тишината“ од стихозбирката „Слеј се со тишината“, 1955 г.)

Тишината, тука, според Митрев, претставува лесна симболизација на внатрешното поетово настроение, но и метафора со која е постигната извесна прецизна рационализација на расплинетата емотивност. Тагата е повторно негова лирска расположба, на која тој ѝ бара попрецизни асоцијативни врски (метафори и метонимии) како што е изразено во песните: „Лист“, „Штрк“ и „Облак“. Подоцна, во „Петтата молитва“ од („Небиднина“, 1963 г.) таквата таа тишина, ќе го добие епитетот страшна, со конотации (метонимиски врски) на атавистички бездни на крвта. Од благо симболизиран (метафоричен) простор на атмосфера, се развива во сложена симболична (метонимиска) слика (Митрев, 1973: 11).

Во оваа стихозбирка „Слеј се со тишината“, Ацо Шопов свесно прави напор да тргне „од почеток“, да создаде такви асоцијативни и изразни сегменти (метафори и метонимии), што ќе бидат основа на неговиот подоцнеж творечки опус. Така, во стиховите од песната „Лов на езеро“, објект на опејување не е само пејзажот на езерото, туку овде се надминува визуелната линија на импресионистичка глетка – се оформува цврста поетска експресија – печат на необјаслива драматичност и судбина:

„Птица усмерена.
Стрвнина.
Исправен нор со закана.
Глуе езерската поврвнина.
Модра од тага исплакана.
Темниот удар на крилото.
Темно ја сече модрината.
Блеснува на студенилото.
Рибата во клун раскината.
Денот е сив од умирање.
Сами сме.
Ништо не велиме.
Некое немо разбирање.
Нè гони да се поделиме.“

Површински, (надворешно) гледано, вели Клетников, песната е описна, ја дава глетката на езерската поврвнина и устремената птица што го демне пленот. Но, и овде се наслутува трагичното, атмосферата на тишина, стрвнина и закана, и модрата боја на водата што содржи конотации (метафоричност) на тагата. Спокојната глетка е нарушена со ударот на крилјата што ја сече модрината и рибата, раскината, веќе се наоѓа во клунот на птицата. Навидум, наизглед студена и одмерена стихувана поетска визуализација, но присуството на темното, па удар и сече, влијаат, сликата на настанот да се исфрли од спокојното лежиште на визуелна рамка, за да го покаже својот ирационален отпечаток. Таа нова слика, метонимија, триумфира во третата строфа – драмата на настанот коинцидира со неизбежната осаменост на двајцата, со нивната крајна разделба и недоразбирање. На тој начин, метафоричноста и метонимијата ја врзуваат сликата на драмата во природата со сликата на драмата во човекот, што претставува мерка и одраз на целокупната космичка драма (Клетников, 1981: 13).

И во подоцнежниот свој творечки пат, во стихозбирките: „Небиднина“, „Гледач во пепелта“ и „Ветрот носи убаво време“ (1957 г.), Ацо Шопов ја продолжува линијата на интимното, тагата и осаменоста, развивајќи ја со

нови симболизирани, метафорично-метонимиски конотации, преку изворот и стеблото. Поетовото обраќање кон симболите на изворот и стеблото претставува обраќање кон преобразената смисла на постоењето. Таквата пресвртница во светогледот е резултат на „новото“ поетово спознание дека сè тече и е минливо, дека само „белата тага на изворот“ ќе остане иста, како „вечен копнеж за далечината“. Наспроти ранливата минливост на човекот, природата е вечна. Оттука и облици, метафори и метонимии – стеблото и дрвото:

„Стебло што самееш на ридот,
Мако во ровка земја,
Кој ти ги даде моите очи
Што зреат во сонот на твоите лисја“.

(„Небиднина“)

Според Клетников, темата на метаморфозата, уште повеќе ќе се развие во посеопфатна поетска идеја, што ќе им даде метафизички печат на песните во носечкиот циклус „Молитви на моето тело“. Трансфигурацијата на телото што е најчувствително на забот на времето, и истото да се метаморфозира во некој отсутен облик – небиднината – метафора за човековата трагика во просторот и времето. Телото е централниот симбол и метафора во „Молитвите“ и претставува не само микро, туку и макропростор на поетовата имагинација. Спознанието дека човековото битие го носи товарот на смртта и пред раѓањето, уште со самото негово зачнување, во добар дел е затемелено во некои архаични облици – бајачките и молитвите. Најголемиот број древни ритуали, соработуваат со гестот, зборот и музиката – иницијации за ослободување од стравот на смртта вгнезден длабоко во човековата потсвест. Бајачките и молитвите се можеби најсенцијалното зрно на тие обреди со коишто се изгонуваат лошиот демон на смртта. Подоцна, издвоени од звукот и играта, тие делуваат како формула, како магиски клуч за одбрана од налетот на темното. Оттука, зборот е најсугестивен поради неговата сакрална моќ да лечи и брани. И „Молитвите“ на Ацо Шопов во „Небиднина“ се сосредоточени на делотворната енергија на изречениот збор. Но, тој збор, тука не е само обично средство низ коешто се остварува чинот на молитвата. Во својата основа тој е самиот чин, метафора за светлината. Затоа, поетот пред да помине на Молитвите на телото, ќе поднесе молитва за зборот, оној што најмалку е отпорен на протокот на времето – телото. Во песната: „Раѓањето на зборот“, како воведна во „Молитвите“, започнува со метафизичката слика на камената шума над која чади ноќта, во која и поетот и зборот се камен. Тоа е сликата на хаосот пред создавањето на светот:

... „Зборот се двои од темнината.
Модар јаглен му гори во утробата...”

Метафоричната конотација на овие две слики – го поставува зборот на ниво – делотворен елемент на космосот, како таков, тој се јавува и на почетокот на Стариот завет од Библијата, во Првата книга Мојсиева, што се вика постанок. Во неа, светлината, која изделена од хаосот на темнината, го донесува првиот ден на светот и е инкантација на зборот. Со одделувањето на светлината од темнината, почнува првиот ден од постанокот на светот. Кај поетот тој постанок почнува со одвојувањето на зборот од темнината, со пронаоѓањето на неговата светлосна мерка. И првата од единаесетте Молитви му е посветена на зборот, оној „што личи на обично дрво“. Таков, тој е спокоен во отсутноста, но истовремено е и архетипски полн со еруптивната сила на исконот како „збор на раѓање и лелекање“, доведен до усвитената точка на неговата инкантација, кога тој постанува единствено можен клуч за тешките двери на тајното: збор еликсир – чиста метафора.

Таа судбинска драма на личното, интимното, Ацо Шопов во „Небиднина“ ја проектира низ призмата на најисконското и најтрајното човеково чувство – љубовта, која како метафоричка варијација ќе провејува низ различните фази во творештвото на поетот. Личното сега кај него претставува драма на космичката судбина на човекот затемелена во спознанието за одминливоста, за невозможноста да се запре стрелката на непоткупливиот демонски часовник – времето. Во таа смисла, поетот така и ја воведува метафората небиднина која крие конотации на човековата судбина. Тие конотации – метонимии понатаму, во „Гледач на пепелта“, ќе коинцидираат и со судбината на македонското национално битие. За разлика од екстатичната метонимиска слика на крвта во „Слеј се со тишината“ каде што истата е идентификувана со убавината („Ах, таа убавина, ах таа убавина / тоа диво во крвта завивање“), сликата на крвта во „Небиднина“ метонимиски е демонска, разурнувачка; таа има „копито темно“, метафора со која се заканува незаситно. По атавистичка линија на судбината на родот, од неговиот зачеток досега, нејзин белег е проклетството. Таа е најжестоката лузна на раната од човекот. Тоа е „стара крв, црна и гола“. Во „Небиднина“ поетот понира, заронува во најскриените длабочини на своето битие и ја открива личната драма како драма на човекот воопшто. Се чини дека во „Небиднина“ е досегнато самото дно на темниот бунар на битието. Поетот си го поставува и прашањето: „Каде понатаму во мене?“.

Почнувајќи од борбениот и хуманистички идеал во револуцијата, до чистата панеротска димензија на исконски ослободените ритми на телото, во стихозбирката: „Гледач во пепелта“ доаѓа до израз грозоморот, како ноктурно по светлите синфониски тонови на „Молитвите“, навестувајќи ја семантиката

на црното, присутна во песните на нашиот народен пејач и основата на нашата национална судбина:

... „Црно сонце, птицо преправена во ѕвезда,
Кој мисли дека те сфатил, не знае што е бездна“...
(„Црно сонце“)

Црното сонце е најсублимен симбол, најголема метафора во поетовите метонимиски конотации на небиднинското. Тоа е антитеза на пладневното сонце, метонимија на триумфалниот живот. Црното сонце со своето метонимиско значење овде е дадено алхемичарски, како праматерија, сèуште необработена. Како огнот, и црното сонце кај Ацо Шопов поседува деструктивна демонска енергија. „Гледач во пепелта“ ја еманира таа семантика на црното, и тоа на најжесток начин, преку драматичниот контраст на темното и светлото. Парадигматски, метонимијата е изразена во синтагмата – црно сонце и не е тешко да се согледа дека овде во добар дел пренагласено се присутни и светлините. Тука, црното го сретнуваме во неговиот најјак семантички и метафорички интензитет при што сè добива признак на црно: и денот е „црнден“, и скалите се „црни скали“, и очите на воинот се „очи од црнозем“ ... На тој начин, сликата на грозоморот тука е интензивизирана до ниво на една темна патетика. (Клетников, 1981: 19).

Во следните свои книги, Ацо Шопов ја напушта звучната патетика на зборот и усвитената тензија на неговото конотативно јадро. Тој ќе ѝ побара нов круг на песната, воочува Старова, па така, во стихозбирката „Песни на црната жена“ (1976 г.), поетот го слави и опева новиот простор низ духот на таканаречениот географски космополитизам и егзотизам. Лајт-мотивот е: да се открие татковината во светот и светот во татковината. Низ многу метафорични изрази со навев од романтичарска екстаза и жед за откривање на просторот и светот како своја татковина, Ацо Шопов добива кулминациска метонимија со иконографскиот симболичен еквивалент во крилестиот коњ што носи „ѕвездена светлина во очите“, „сибирско иње во ноздрите“ и „сахарска песочна прав во гривата.“ Откако го обиколил светот, коњот доаѓа на езерото да се напије лековита вода, за повторно да го започне летот („Настан на езерскиот брег“).

...„Тука ме доведе мојот прародителски инстинкт
И неговиот непогрешлив шепот дека сè е исто
Иако е сокриено во различни шуми и растенија
Без оглед како и да се викаат: баобаб, даб или бреза...“

(„Светлината на робовите“)

Поетот постојано е во потрага по изохипсите што ќе ја поврзуваат оваа идеја во една глобална точка на асоцијациите, метафорите, метонимиите. Така, Штип и Жоал, две различни животни светилишта, едното под Исарот, другото на Океанот, постануваат единствен топоним на бранувањата на чувствата и љубовта (Старова, 1976: 33).

Тие врзувачки изохипси, поетот ги бара во сè: во флората, поднебјето, црната жена на која ѝ се обраќа во став на молитва:

„Отклучај ги портите на ноќните патувања на поетот
да му се валка главата низ зелените треви на светот
зошто само така и татковината со ѕвезди ќе ја краси“.

(„Молитва за Сињарката – моја наречница“)

Темата на жената е симултана со темата на татковината во оваа стихозбирка, истакнува Клетников. Тоа е црната жена, која покрај егзотиката на телото, содржи и нешто спиритуално. Таа е сензуална, но и демонска. И љубовница, и наречница истовремено, синтеза на сетлосното и мистериозното. Нејзини епитети се: најтемна бронза, најдлабок звук, црна луна, црна маслина, неуморен ритам... Но, најмногу се споредува со там-тамот, метафоричка врска со темата на црното тело кое како дел излегува и се ваја од длабокиот звук на овој музички инструмент, набиен со темна енергија на паганската африканска крв. Оваа синтеза има архаичен мирис и е присутна во сите песни за сињарката. Во „Песна за црната жена“, поетот од темните процепи на битието повторно излегува на светлото на денот. Песимизмот овде е заменет со отвореноста на хуманистички нагласениот оптимизам. Првично поставената теза: „океанот е огромен, а човекот мал“, во песната „Загледан во океанот“ претставува само антитеза за крајниот став: „Човекот е огромен, океанот мал“ (Клетников, 1981: 36).

Ацо Шопов и во последната своја книга „Дрво на ридот“ (1980 г.) ќе се обиде да отиде во нов тематски простор, но врзувајќи се цврсто со препознатливите нишки-метафори на асоцијациите – метонимии за некои поранешни тематски и симболички варијации. И овде, се надоврзува темата за татковината и жената – во иста метафорично – метонимиска проекција на интимата. Но, централна тема ќе биде телото, повторно, како панеротско радосно тело, препуштено на љубовната игра како на негова вечна егзистенција и слика, од „Небиднина“. Во „Дрво на ридот“, пак, екстатичното тело од Молитвите е осамено и болно, претставено во една акцентирани болендојчинска проекција со автобиографски призвук. Наместо панеротскиот ритам што струи во Молитвите, во телото од „Дрво на ридот“ е залегнат очајот, но не во неговата песимистичка, туку виталистичка варијанта. Оставено да чемрее во вителите на својата судбина, тоа тело боледува во височини, завиено во темни облаци

на врвот од планините. Тоа и својот лек ќе го побара во природата – светлината, како првично начело на животот во космосот. Пиејќи од таа лековита светлина („најстара и најчиста сончевина“), болното тело не само што се раздвижува и заздравува, ами и самото постанува светлина што патува заедно со сонцето. Така, уште еднаш се среќава мотивот на трансформацијата којашто кај Ацо Шопов најпрвин е доведена во врска со симболот на стеблото и дрвото: „И јас, мало стебло во темната шума на крвта“, ќе рече поетот во песната: „Кажми ми небо“, од стихозбирката „Ветрот носи убаво време“(1957), предвестувајќи ја сликата на стеблото од четвртиот дел на поемата „Небиднина“, каде тој своето лице и битие го препознава во стеблото што самее на ридот. За поетот, тоа во еден момент е стебло, а во друг момент, дрвото што ја изразува универзалната целовитост на таквата егзистенција. Дрвото и стеблото претставуваат противтежа на небиднината и црното сонце:

„... Изведи ја оваа птица низ леглото на пожарите,
низ леглата на пожарите од кои зеленило пука
и едно чудесно дрво разлистува
и расне и живот од небиднина смука...“

(„Клошарска песна на поетот“)

Во овие стихови, метафората небиднината, надвисната над болното тело и од храна за дрвото, метонимиски самата трансфигурира во дрво.

Со јасно дадени автобиографски елементи, Ацо Шопов на својата поезија ѝ дава еден длабок сложен израз од своето битие, обезбедувајќи си место во врвовите на современата македонска поезија.

Заклучок:

Поетската слика изнесена во песните на Ацо Шопов, извира и пулсира низ вените на акцепторите. Таа не се согледува само во естетската вредност на стихот, која блика од интимност, рефлексивност, возбудлива лирска метафоричност, медитативност, осмисленост, метонимичен восклик, туку и во нејзиниот збор што има класична димензија, во нејзината мотивска носивост и во нејзиното разоткривање на „највозбудливите прашања на современата егзистенција на животот“ и небиднината.

Во сите песни, поетот докажува дека современиот поет не може да избега од актуелните современи прашања и проблеми што го окупираат денешниот човек, туку поетот е тој којшто ќе ги разоткрие и одгатне. Шопов полага на тоа, неговиот свет да биде кохерентен, не само во поглед на чувствата и атмосферата, туку и во поглед на поетската транспозиција на истите. Тој бара

стожерни симболи, метафори, метонимии со коишто песната ќе се одлепи од јасната тематска и мотивска препознатливост потпрена на меката емотивност. Напорот има јасна цел – да го издели длабоко интимното, како есенција, од површинскиот слој на сентименталното. Поетовите обраќања се обраќања кон преобразената смисла на постоењето. Таквата радикална пресвртница во светогледот, е резултат на „новото“ поетово спознание дека сè протечува и е трошно во мените на минливоста. Наспроти ранливата минливост на човекот, природата е вечна.

Низ многубројните епитети со обилни метафорични конотации, метонимиски асоцијации и богата лирска обоеност, Ацо Шопов дал длабок емотивен набој на својата интимна исповест, но и стремеж за универзална порака со космополитските изохипси во душата, татковината, светот, универзумот.

Користена литература:

- [1] Клетников, Е. 1981. „Поезијата на Ацо Шопов“, (Антологиска библиотека, Поезија) НУБ „Климент Охридски“ – Скопје, 1981 г.;
- [2] Митрев, Д. 1970. „Избор: Минатото и литературата“, „Наша книга“ - Скопје, 1970 г.;
- [3] Ѓурчинов, М. 1976. „Критички сведоштва за новата македонска литература 1953 – 1973“, „Култура“ – Скопје, 1976 г.;
- [4] Мицковиќ, С., Арсовски, Т., Саздов, Т. 1969. „Развојните процеси во современата македонска литература, „Советот на Рациновите средби“ – Т. Велес, 1969 г.
- [5] Митрев, Д. 1973. Поезија на трајни вредности. Македонската книжевност во книжевната критика, том III, Мисла – Скопје, 1973 г.
- [6] Старова, Л. 1976. „Литературните посегања кон универзумот, Доближувања, Мисла – Скопје, 1976 г.

METAPHOR AND METONYMY IN ACO ŠOPOV'S POETRY

Marija Ivanova

Goce Delcev University, Stip

Abstract: In this paper, the subject of interest is the stylistic means of expression in the poetry of Aco Šopov. Special emphasis is placed on the main, most common stylistic figures characteristic and ubiquitous in the author's poetry, metaphor and metonymy, which as semantic stylistic figures - tropes are especially present in the poet's lyrics. Through the metaphorical connotations, metonymic associations and rich lyrical coloring, the poet gave a deep emotional charge to his intimate confession, but also a striving for universality with cosmopolitan isohypsis in existence and non-existence.

Keywords: *metaphor, metonymy, being, not-being, universality*